

IMKONIYATI CHEKLANGAN INSONLARNING IJTIMOIYLASHUVI- ZAMONAVIY JAMIYATNING INSONPARVARLIK MEZONI

Narmetova Yulduz Karimovna

Toshkent davlat tibbiyot universiteti dotsenti,
psixologiya fanlari doktori(DSc)

Akmaldinova Mahliyo Sanjarbek qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti talabasi
<https://doi.org/10.5281/zenodo.17797442>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 25-noyabr 2025 yil
Ma'qullandi: 28-noyabr 2025 yil
Nashr qilindi: 30-noyabr 2025 yil

KEYWORDS

Ijtimoiylashuv, imkoniyati cheklangan shaxslar, nogironlik, inklyuziv jamiyat, ijtimoiy himoya, jamiyat munosabati, stereotiplar, fuqarolik ishtiroki hamda huquqiy va madaniy yondashuv. Ushbu so'zlar ishning mazmuni va mavzusini ifodalashda muhim ahamiyatga ega bo'lib, tadqiqotning asosiy yo'nalishlarini belgilaydi.

ABSTRACT

Ushbu ilmiy ishda imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatdagi ijtimoiy o'rni, ularning huquqlari va ehtiyojlari, shuningdek, jamiyatning bu qatlamga nisbatan munosabati tahlil qilinadi. Ishda nogironligi bo'lgan bolalar va kattalarning ijtimoiylashuvi, ularning faol ishtirokini cheklovchi omillar va mavjud stereotiplar o'rganilgan. Shuningdek, davlat siyosati va inklyuziv jamiyatni rivojlantirish yo'llari, ijtimoiy himoya mexanizmlari ham tahlil qilinib, imkoniyati cheklangan insonlarning to'laqonli fuqarolik ishtirokini ta'minlashga qaratilgan tavsiyalar ilgari suriladi.

Asosiy qism

Ijtimoiylashuv — bu insonning jamiyat bilan bog'lanish jarayoni bo'lib, u orqali shaxs ijtimoiy tajribani, qadriyatlarni, me'yorlarni o'zlashtiradi va jamiyat hayotiga faol ishtirokchi sifatida kirib boradi. Ya'ni, ijtimoiylashuv — bu insonning jamiyatda shakllanishi va jamiyat a'zosi sifatida tarbiyalanish jarayonidir. Bu jarayon falsafa, sotsiologiya, ijtimoiy psixologiya, pedagogika, tarix va etnografiya kabi fanlar tomonidan chuqur o'rganiladi. Ijtimoiylashuv nazariyasining poydevorini ijtimoiy psixologiyaning asoschisi G. Tard yaratgan. Nogironligi bor insonlarning ijtimoiylashuvi — bu shaxsning jamiyat bilan muloqotda bo'lish, madaniy qadriyatlarni o'zlashtirish va ijtimoiy rolini bajarish jarayonidir. Biroq nogironligi bo'lgan insonlar uchun bu jarayon turli to'siqlar va cheklovlar bilan kechishi mumkin. Masalan, ularning jismoniy, aqliy yoki ruhiy imkoniyatlaridagi cheklovlar ularni ba'zi ijtimoiy faoliyatlardan chetda qolishga majbur qilishi mumkin. Shu bois, nogironligi bor shaxslarning ijtimoiylashuvi jamiyat tomonidan yaratiladigan imkoniyatlar, qo'llab-quvvatlash tizimlari va inklyuziv muhitga bog'liq bo'ladi.

Ijtimoiylashuv insonning butun hayoti davomida kechadigan jarayon bo'lib, u orqali shaxs jamiyatning qadriyatlari, me'yorlari va ijtimoiy rollarini o'zlashtiradi. Bu jarayon

bolaning 2 yoshdan 6 yoshgacha bo'lgan davrida boshlanadi va bolalik davrida shakllangan tajriba va muloqotlar keyingi ijtimoiy rivojlanishning poydevori bo'ladi. Shu davrda bola madaniy qadriyatlardan ajralib qolsa, uning ijtimoiylashuvi to'liq rivojlanmaydi va kelajakda jamiyat bilan uyg'unlashish jarayoni murakkablashadi. Dunyoda aholining demografik holatiga ko'ra, nogironligi bo'lgan shaxslar sonining o'sib borish tendensiyasi kuzatilmoqda. Jahondagi aholining taxminan 15 % nogironligi bo'lgan insonlardan iborat bo'lib, shundan 100 milliondan ortig'i bolalar hisoblanadi [1]. Shu sababli nogironligi bor bolalarning ijtimoiylashuvi bugungi kunda nafaqat shaxsiy, balki global ijtimoiy muammo sifatida ham ahamiyat kasb etadi.

Darhaqiqat, nogiron bolalarning soni ortib borishi har bir davlat uchun muhim masala hisoblanadi va ularni ijtimoiy himoya qilish siyosatini kuchaytirishni talab qiladi. Bunda nogironlikni inson huquqlarining sub'ekti sifatida tan olish, ularga ijtimoiy yondashuvni qo'llash va ijtimoiy himoyani kuchaytirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahonning yirik ilmiy markazlarida nogiron bolalarni ijtimoiy himoya qilish bo'yicha ko'plab tadqiqotlar olib borilmoqda. Bu tadqiqotlarda nogiron bolalarning hayot sifatini oshirish, ularga nisbatan stigma va diskriminatsiyaga barham berish, jamiyatdagi noqulayliklarni kamaytirish, mahsulot va xizmatlarni qulay qilish, teng huquqlilikni ta'minlash, oila qurish huquqini himoya qilish, davolash va inklyuziv ta'lim orqali ularni jamiyatga moslashtirish kabi masalalar ustuvor hisoblanadi. Shunday qilib, nogiron bolalarni ijtimoiy himoya qilish va jamiyatga uyg'unlashtirishda kompleks yondashuv zarurdir. [2]

So'nggi yillarda imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatda munosib o'rin egallashi, ularning huquqlari va ehtiyojlarini to'liq ta'minlash masalasi nafaqat ijtimoiy, balki siyosiy, huquqiy va madaniy muammo sifatida ko'rilmogda. O'zbekiston Respublikasida ham bu borada keng ko'lamlil islohotlar amalga oshirilmogda. Jumladan, 2020-yilda "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonunning qabul qilinishi va BMT konvensiyasiga qo'shilish ushbu sohada xalqaro yondashuvlarni joriy etish yo'lida muhim qadam bo'ldi. Bu esa imkoniyati cheklangan shaxslarni jamiyatga to'laqonli qo'shish, ularning manfaatlarini himoya qilish va ijtimoiy hayotda faol ishtirokini ta'minlash imkonini berdi. [3] Shunga qaramay, hanuz ijtimoiy ongda nogironlikka nisbatan noto'g'ri qarashlar, achinish, chetlashtirish yoki befarqlik kabi munosabatlar saqlanib qolmogda. Bunday yondashuvlar nogiron shaxslarning o'zini jamiyatning to'laqonli a'zosi sifatida his qilishiga salbiy ta'sir qiladi. Shu sababli, ushbu mavzuni chuqur o'rganish va imkoniyati cheklangan insonlarga nisbatan jamiyat munosabatini ijobiy tomonga o'zgartirish yo'llarini izlash ilmiy va amaliy ahamiyatga ega. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, dunyo bo'yicha har etti kishidan biri nogironligi bor shaxs hisoblanadi.

Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotlariga ko'ra, bugungi kunda yer yuzida 1 milliarddan ortiq inson imkoniyati cheklangan shaxs maqomiga ega. O'zbekistonda esa rasmiy ma'lumotlarga ko'ra, 800 mingdan ortiq nogironligi bo'lgan fuqaro mavjud bo'lib, ularning 30 foizi mehnatga layoqatli yoshdagi insonlardir. Bu esa ularning salohiyatidan yetarli darajada foydalanilmasligini ko'rsatadi. Shu nuqtai nazardan, jamiyatning imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan ijobiy va inklyuziv munosabatini shakllantirish dolzarb vazifalardan biridir. Yuzaki yondashuv, achinish yoki passiv yordam o'rniga, imkoniyati cheklangan insonlarni ijtimoiy hayotga faol jalb etish, ularning shaxs sifatida o'zini namoyon qilishi uchun imkon yaratish zarur. Bu esa nafaqat davlat siyosatiga, balki har bir fuqaroning ma'naviy-axloqiy pozitsiyasiga ham bog'liq.

Shuningdek, jamiyatda imkoniyati cheklangan shaxslarga oid stereotiplarni bartaraf etish, ularning o'rnini va imkoniyatlarini qayta baholash, ommaviy axborot vositalarida ularni adolatli aks ettirish, ovozini eshitish va muammolarini hal qilishga yo'naltirilgan mexanizmlarni kuchaytirish zarur. Inson qadr-qimmatini va sha'ni davlatning eng yuksak qadriyati sifatida e'tirof etilar ekan, har bir fuqaroning hayot sifatini oshirish davlat va jamiyat oldidagi ustuvor vazifadir. Shu sababli, ushbu ilmiy ishda imkoniyati cheklangan shaxslarga nisbatan jamiyatning munosabati, bu munosabat shakllanishiga ta'sir qiluvchi omillar, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari kompleks tarzda o'rganiladi. Ish ijtimoiy-psixologik, huquqiy va madaniy yondashuvlarni birlashtirib, imkoniyati cheklangan shaxslarning to'laqonli fuqarolik ishtirokini ta'minlashga xizmat qiluvchi nazariy va amaliy tavsiyalarni ilgari suradi. Ko'plab jamiyatlarda imkoniyati cheklangan shaxslar hanuzgacha passiv, yordamga muhtoj guruh sifatida talqin qilinadi. Aslida esa, ularning aksariyati mustaqil, faol va ijtimoiy hayotda o'z o'rnini topishga intilayotgan fuqarolardir. Shu bois, ularni faqat "himoya qilinishi lozim bo'lgan" qatlam sifatida emas, balki jamiyatning to'laqonli va teng huquqli a'zosi sifatida ko'rish, mavjud yondashuvlarni qayta ko'rib chiqish dolzarb masalaga aylangan. Eng asosiy vazifa — nogironlikni emas, insonni ko'ra bilishdir.

Xulosa. Ushbu ilmiy ishda imkoniyati cheklangan shaxslarning jamiyatdagi ijtimoiy o'rni va ularning ijtimoiylashuvi masalalari tahlil qilindi. Ijtimoiylashuv jarayoni inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lib, nogironligi bo'lgan shaxslar uchun bu jarayon murakkabroq kechadi. Ularning jamiyatdagi faol ishtiroki ularni qo'llab-quvvatlash tizimlari, inklyuziv siyosatlar va imkoniyatlarga bog'liqdir.

So'nggi yillarda imkoniyati cheklangan shaxslarning huquqlari va ijtimoiy himoyasi masalasi nafaqat ijtimoiy, balki siyosiy, huquqiy va madaniy nuqtai nazardan ham dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasida qabul qilingan qonunchilik ushbu sohada muhim qadam bo'ldi va imkoniyati cheklangan shaxslarni jamiyatga to'liq integratsiya qilish imkonini yaratdi. Shunga qaramay, jamiyatda nogironlikka nisbatan noto'g'ri qarashlar, achinish, chetlashtirish yoki befarqlik kabi munosabatlar hanuz saqlanib qolmoqda. Shu sababli, imkoniyati cheklangan shaxslarni passiv yordamga muhtoj guruh sifatida emas, jamiyatning to'laqonli va teng huquqli a'zolari sifatida ko'rish, stereotiplarni bartaraf etish va ularni ijtimoiy hayotga faol jalb etish zarur. Eng asosiy vazifa — nogironlikni emas, insonni ko'ra bilishdir. Imkoniyati cheklangan shaxslarning hayot sifatini oshirish, ularni jamiyatga moslashtirish va ularning to'laqonli fuqarolik ishtirokini ta'minlash orqali inklyuziv va adolatli jamiyatni rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Нарметова, Ю. К. ПСИХОЭМОЦИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПАЦИЕНТОВ С ПСИХОСОМАТИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ. ВЕСТНИК ИНТЕГРАТИВНОЙ ПСИХОЛОГИИ, 200.
2. Komilov F. O'zbekistonda nogironligi bo'lgan bolalarni ijtimoiy himoya qilishni institutsional takomillashtirish mavzusida yozilgan sotsiologiya fanlaribo'yicha falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi Toshkent 2022-yil 3-bet
3. O'zbekiston Respublikasi "Nogironligi bo'lgan shaxslar huquqlari to'g'risida"gi Qonuni, 2020-yil.
4. Tursunov U., "Nogironlik va jamiyat: ijtimoiy yondashuvlar", Toshkent, 2021.
5. Hasanov A., "Inson huquqlari va ijtimoiy adolat", Toshkent, 2020.

6. Нарметова, Ю. (2023). ПСИХОДИАГНОСТИКА И ПСИХОКОРРЕКЦИЯ ПАЦИЕНТОВ С ПСИХОСОМАТИЧЕСКИМИ ЗАБОЛЕВАНИЯМИ.
7. Narmetova, Y. (2024). COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PSYCHOLOGICAL STATE AND SOCIO-PSYCHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF PATIENTS WITH PSYCHOSOMATIC DISEASES. *Current approaches and new research in modern sciences*, 3(3), 83-87.
8. Нарметова, Ю. (2014). Кўзи ожиз ва заиф кўрувчи болалар психологик хусусиятларининг ўзига хослиги.
9. Нарметова, Ю., & Дехкамбаева, З. (2024). ВЛИЯНИЕ НЕРЕШЁННЫХ ПСИХОЛОГИЧЕСКИХ КОНФЛИКТОВ И АЛЕКСИТИМИИ НА СОМАТИЧЕСКОЕ ЗДОРОВЬЕ. *Multidisciplinary Journal of Science and Technology*, 4(12), 97-99.
10. Qizi, Q. M. O., & Karimovna, N. Y. (2025). ZAIF ESHITUVCHI BOLALARGA IMO-ISHORA TILINI O'RGATISH. *Central Asian Journal of Academic Research*, 3(3), 183-186.
11. Юлдуз, Н. (2023). Психосоматик беморлар психоэмоционал холатини психодиагностика ва психокоррекцияси.
12. Нарметова, Ю. К. (2023). Виды психосоматических расстройств и их характеристика у детей. *Gospodarka i Innowacje*, 33, 221-224.

INNOVATIVE
ACADEMY